

PRZEGLĄD ZACHODNIOPOMORSKI
ROCZNIK XXXII (LXI) ROK 2017 ZESZYT 1

S T U D I A I R O Z P R A W Y

MONIKA RUSAKIEWICZ

Uniwersytet Wrocławski, Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych
e-mail: monika.rusakiewicz@gmail.com

**ZAŁOŻENIE BISKUPSTWA POMORSKIEGO
WEDŁUG AUGUSTYNA ZE STARGARDU**

Słowa kluczowe: Augustyn ze Stargardu, chrystianizacja, Pomorze, biskupstwo pomorskie, XIV wiek

Keywords: Angelus de Stargardia, Christianisation, Pomerania, Pomeranian Diocese, the 16th century

Dzieło Augustyna ze Stargardu, tzw. *Protocollum*, to jeden z najstarszych znanych przykładów zachodniopomorskiego piarstwa historycznego, którego powstanie związane było ze sporem kamieńsko-gnieźnieńskim, dotyczącym zwierzchności metropolitalnej Gniezna nad Pomorzem¹. Konflikt, którego eskalacja przypadła na pierwszą połowę XIV wieku, wymagał przedstawienia przez stronę polską dowodów na potwierdzenie (a w przypadku przedstawicieli Kamienia

---

¹ Wykorzystano tutaj wydanie dzieła Augustyna sporządzone przez J. Kosegartena, zob. *Notula satis notabilis de Pomeranorum, Stetinensium, ac Rugie principatu. Eine Pommersche Streitschrift des vierzehnten Jahrhunderts. Aus einer Handschrift Palthens mitgetheilt von J.G.L. Kosegarten*, „Baltische Studien”, Jg. 17, H. 1/2, 1858/1859, s. 103–140 [dalej: Augustyn ze Stargardu]. Dostępne jest ono również w wersji dwujęzycznej z tłumaczeniem na język polski w przekładzie E. Buszewicz, zob. Augustyn ze Stargardu zwany niegdyś Angelusem, *Protokół. Kamieńska Kronika-Rodowód Książąt Pomorskich, tzw. Stargardzka Genealogia*, wyd. E. Rymar, tłum. E. Buszewicz, Stargard 2008, s. 35–95. Szczegółowego opracowania przekazu Augustyna zob. R. Walczak, „*Protocollum*” Augustianina-eremity zwanego Angelusem ze Stargardu. *O polsko-pomorskich związkach historiograficznych w średniowieczu*, Poznań 1991. Tam również wcześniejsza literatura zagadnienia.

– zaprzeczenie) tezy o podległości Pomorza Polsce². Obydwie strony konfliktu wykorzystywały w swoich argumentach przekazy dotyczące przeszłości, które miały dowodzić prawdziwości przedstawianych twierdzeń³. Za takim sposobem argumentacji opowiadał się również Augustyn ze Stargardu, który przedstawiając dzieje kamieńskiego biskupstwa przywoływał dowody przemawiające za tym, że już od samego początku istnienia było ono niezależne od Polski, a podporządkowane jedynie papieżowi. Wiele przemawia za tym, iż autor był osobiście zaangażowany w spór oraz brał czynny udział w prowadzonych negocjacjach⁴. Na potwierdzenie tezy o niezależności Pomorza od Polski przywołał informacje zawarte w znanych mu kronikach, tekstach hagiograficznych oraz dokumentach papieskich⁵.

Czerpiąc wiadomości ze wspomnianych powyżej przekazów, Augustyn przedstawił swoją wizję początków biskupstwa. Przypomnijmy, że chrystianizacja Pomorza Zachodniego była wynikiem misji Ottona z Bambergu, przeprowadzonych w latach 1124–1125 i 1128 roku, w czasie panowania pomorskiego

---

² Konflikt ten, którego przyczyny leżały w polskich dążeniach dotyczących uznania zwierzchności nad biskupstwem kamieńskim, przejawiających się m.in. w żądaniach zapłaty świętopietrza i dziesięciny, przybrał na sile na początku XIV w. W 1317 r. papież Jan XXII, uznając za zasadne polskie roszczenia, polecił zbierać świętopietrze również w diecezji kamieńskiej, co wywołało sprzeciw tamtejszego biskupa. Szerzej na temat sporu zob. R. Walczak, „*Protocollum*”..., s. 168–184, por. *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 1, cz. 2, Poznań 1972, s. 219–222.

³ Zarówno argumentacja obydwu stron konfliktu, jak i dzieło Augustyna, stanowią przykład postawy wobec przeszłości i narracji o niej, charakterystycznej dla pełnego średniowiecza. Dokumenty, kroniki oraz relacje naocznych świadków traktowane były jako potwierdzenie prawdziwych wydarzeń i nośnik wiedzy o przeszłości oraz czynnik legitymizujący ukształtowany przez lata stan rzeczy. Omówienie związków historii i filozofii w średniowieczu, zob. K. Pomian, *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, Warszawa 2009. Szerokie przedstawienie przykładów gnieźnieńskiej oraz kamieńskiej argumentacji R. Walczak, „*Protocollum*”..., s. 168–184.

⁴ Augustyn był lektorem w klasztorze augustianów w Stargardzie. W 1345 r. był członkiem poselstwa wysłanego przed biskupa kamieńskiego do Awinionu, aby przed obliczem papieża przedstawić argumentację dowodzącą niezależności diecezji kamieńskiej. Weześniej, bo w 1342 r. mógł Augustyn wysłuchać argumentów, które obydwie strony konfliktu przedstawiały w czasie tzw. rozprawy gdańskiej. Spór zakończył się oddaleniem przez papieża Klemensa VI w 1349 r. polskich pretensji względem biskupstwa kamieńskiego. Więcej informacji o autorze przekazu zob. R. Walczak, „*Protocollum*”..., s. 35–75.

⁵ Autor wykorzystał m.in. żywoty św. Ottona z Bambergu, *Kronikę Słowian* autorstwa Helmolda z Bozowa, *Żywot św. Stanisława* (najpewniej tzw. Vita maior) autorstwa Wincentego z Kielczy, śląską *Kronikę polską* oraz bulle papieskie. Studia nad podstawą źródłową traktatu Augustyna przeprowadził Ryszard Walczak. Szerzej zob. tenże, „*Protocollum*”..., s. 197–287.

księcia Warcisława I⁶. W 1140 roku powstało na Pomorzu biskupstwo z siedzibą w Wolinie⁷. Szczegółowe wiadomości na temat przebiegu misji chrystianizacyjnej na Pomorzu oraz ustanowienia siedziby biskupa znajdują się przede wszystkim w trzech żywotach Ottona z Bambergu, o czym szerzej poniżej⁸. Ponadto o misji chrystianizacyjnej na Pomorzu wspomniał także Helmold w *Kronice Słowian* – raz poprzez krótką wzmiankę informującą o przeprowadzeniu misji przez Ottona z Bambergu⁹ oraz później, w drugiej księdze kroniki, informując o ufundowaniu przez Bogusława oraz Kazimierza, synów księcia Warcisława I, opactwa

---

⁶ Przyjęcie chrześcijaństwa na Pomorzu Zachodnim było jednym z warunków porozumienia między Bolesławem Krzywoustym a księciem Warcisławem I, po podporządkowaniu tego obszaru państwu polskiemu. Podstawowe informacje na temat okoliczności oraz przebiegu misji chrystianizacyjnej na Pomorzu Zachodnim, zob. J. Petersohn, *Der südliche Ostseeraum im kirchlich-politischen Kräftespiel des Reichs, Polens und Dänemarks vom 10. bis 13. Jahrhundert. Mission – Kirchenorganisation – Kulturpolitik*, Böhlau 1979, s. 211–484, por. J. Strzelczyk, *Bolesław Krzywousty i Otton z Bambergu*, w: *Pomorze Zachodnie w tysiącleciu*, red. P. Bartnik, K. Kozłowski, Szczecin 2000, s. 47–68; J.M. Piskorski, *Państwo pierwszych Gryfitów (do 1220 r.)*, w: *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, red. J.M. Piskorski, Szczecin 1999, s. 35–56; S. Rosik, *Conversio gentis Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010, tam dalsza literatura; tenże, *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013, s. 155–216. Przedstawienie procesu chrystianizacji z perspektywy archeologicznej zob. M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*, Szczecin 2007.

⁷ Na mocy papieskiej bulli z 14.10.1140 r. postanowiono, że Stolica Apostolska bierze w opiekę biskupstwo pomorskie, którego siedzibą był kościół św. Wojciecha w Wolinie: „Pomeranensem ecclesiam sub beati Petri et nostra protectione suscipimus [...] Statuentes, ut in civitate Wulinensi in ecclesia beati Alberti episcopalis sedes perpetuis temporibus habeatur”, *Pommersches Urkundenbuch*, t. 1, red. R. Klempin, Stettin 1868 [dalej: PUB], nr 30.

⁸ Autorem pierwszej biografii misjonarza był nieznan z imienia tzw. Mnich z Prüfening; drugą biografię stworzył Ebon, a trzecią – Herbord; dwaj ostatni byli mnichami w opactwie św. Michała, położonym nieopodal Bambergu. Podstawowe informacje na temat tekstów, ich autorów oraz historia badań do połowy XX w. K. Liman, *Stan badań nad żywotami świętego Ottona z Bambergu*, „Studia Źródłoznawcze” 1958, nr 3, s. 23–47; nowsze przedstawienie problemu S. Rosik, *Conversio...*, tam dalsza literatura. W niniejszym artykule wykorzystano żywot autorstwa Ebona, zob. *Ebonis Vita S. Ottonis Episcopi Babenbergensis*, w: *Monumenta Poloniae Historica, Series Nova*, t. 7, cz. 2, oprac. K. Liman, J. Wikarjak, Warszawa 1969 [dalej: Ebon].

⁹ „Nec tamen pretereundum reor, quod in diebus illis claruit vir insignis sanctitate Otto Bavenbergensis episcopus. Qui invitante pariter et adiuvante Bolizlao Polenorum duce Deo placitam adiit peregrinationem ad gentem Slavorum, qui dicuntur Pomerani et habitant inter Odoram et Poloniam. Predicavitque barbaris verbum Dei Deo cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis omnemque gentem illam cum principe eorum Wertezlavo convertit ad Dominum, permanetque fructificatio divinae laudis illic usque in hodiernum diem”, *Helmoldi presbyteri bozoviensis Cronica Slavorum*, w: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, wyd. B. Schmeidler, Hannoverae 1937 [dalej: Helmold], I, 40, s. 83.

w miejscu śmierci ich ojca¹⁰. Przy tej informacji Helmold wspomniał również, że efektem misji chrystianizacyjnej było utworzenie biskupstwa uznamskiego¹¹.

Wiadomości o późniejszych dziejach pomorskiego biskupstwa znaleźć można między innymi w materiale dyplomatycznym, z czego najważniejsza – o przeniesieniu siedziby biskupa – znajduje się w bulli Klemensa III z 1188 roku¹². Dokument ten stanowi o przeniesieniu stolicy biskupstwa pomorskiego oraz zatwierdza jego niezależność od okolicznych struktur kościelnych. Nową siedzibą biskupa został Kamień, określony w dokumencie z 1188 roku jako miasto *populusior et securior*¹³. W literaturze zagadnienia przyjmuje się, że przeniesienie siedziby biskupa do Kamienia mogło wynikać ze zniszczenia Wolina przez liczne najazdy duńskie, nawiedzające miasto w XII wieku¹⁴.

Na podstawie przedstawionych powyżej przekazów Augustyn ze Stargardu stworzył opowieść o początkach biskupstwa, która była częścią rozległej narracji mającej potwierdzić niezależność Pomorza od Polski¹⁵. Główną rolę w chrystianizacji Pomorza oraz utworzeniu biskupstwa przypisał Augustyn Ottonowi z Bambergu, który uzyskał zgodę na prowadzenie misji od papieża, wsparciem autorytetem

---

¹⁰ „Illic Kazemarus et Buggezlavus iam olim fundaverant abbatiam in memoriam patris sui Wertizlavi, qui ibidem et occisus et sepultus est”, Helmold, II, 100, s. 198–199. Mowa tu o klasztorze w Stołpiu nad Pianą (aktualnie Stolpe an der Peene).

¹¹ „Ille [Warcisław – dop. M.R.] primus inter duces Pomeranorum conversus est ad fidem per manus sanctissimi Ottonis Bavenbergensis episcopi, et ipse fundavit episcopatum Uznam et admisit cultum Christianae religionis in terram Pomeranorum”, Helmold, II, 100, s. 199. Szerzej na ten temat poniżej.

¹² PUB I, 111.

¹³ „Statuimus autem, ut, quia civitas, que Wolyn dicitur, in qua episcopalis sedes esse solebat, propter guerrarum incommoda deserta esse proponitur, ipsa sedes in ecclesia sancti Johannes baptiste apud civitatem Kammyne, que populusior est et securior, habeatur”, PUB I, 111.

¹⁴ W przekazach źródłowych odnaleźć można wzmianki o kilku falach najazdów Duńczyków na Wolin. Brzemienny w skutkach miał być zwłaszcza atak Magnusa Dobrego w 1043 r., szerzej zob. J. Morawiec, *Wolin w średniowiecznej tradycji skandynawskiej*, Kraków 2010, s. 439–493. Najazdy powtórzyły się również w latach 70. XII w., co doprowadzić miało do upadku znaczenia Wolina, miasta niegdyś bogatego, o rozległych kontaktach handlowych. Szersze omówienie przebiegu wspomnianych wypraw i ich skutków zob. K. Ślaski, *Słowianie Zachodni na Bałtyku w VII–XIII wieku*, Gdańsk 1969, s. 124–132.

¹⁵ Motyw założenia biskupstwa jest tylko jednym z wielu wątków narracji o chrystianizacji Pomorza przedstawionej przez Augustyna ze Stargardu, w której kluczową postacią jest Otton z Bambergu. Jest on jednak kluczowy dla całości narracji, gdyż schematycznie przedstawia podstawowe założenia Augustyna dotyczące niezależności biskupstwa pomorskiego od Polski, o czym szerzej poniżej.

cesarza¹⁶. Podkreślając bliską współpracę Ottona i papieża, Augustyn starał się również zdeprecjonować wpływ Bolesława Krzywoustego na przeprowadzenie misji, stwierdzając, że zaangażowanie polskiego władcy na Pomorzu wynikało tylko i wyłącznie ze zwykłej chrześcijańskiej troski¹⁷.

Przedstawiając przebieg chrystianizacji Pomorza oraz początki pomorskiego biskupstwa, Augustyn ze Stargardu wskazał, że Otton z Bambergu po udanej chrystianizacji mieszkańców Wolina polecił wybudować dwie świątynie, z których pierwsza – pod wezwaniem św. Wojciecha i św. Wacława – znajdowała się w mieście dokładnie w miejscu, w którym wcześniej sprawowane były pogańskie obrzędy¹⁸. Drugi kościół natomiast – pod wezwaniem św. Piotra – powstał poza miastem i to w nim, według Augustyna, Otton ulokował pierwszą siedzibę biskupa, na którego wyznaczył Adalberta¹⁹. Wskazane informacje zaczerpnął Augustyn z żywota Ottona autorstwa Ebona²⁰. Z tego przekazu pochodzi również

---

¹⁶ „sciens beatus Otto, omnia que in domo sunt sine dispensatione summi partisfamilias nihili esse, opus hoc predicationis in Pomerania non absque Romani pontificis autoritate inchoandum previdit, missisque ad Apostolicum legatis, licentiam ad evangelizandum Pomeranis impetravit”, Augustyn ze Stargardu, s. 115–116 oraz dalej: „beatus Otto in prima eius predicatione auctoritate Henrici IV imperatoris, predecessoris Lotarii regis, super predicto negotio, ita in remotis et gente imperiali gerendo, ut premissum est, licentiam habuerit”, Augustyn ze Stargardu, s. 121.

¹⁷ „Nec obviat predictis quod hoc dicitur, quod beatus Otto a rege Polonorum invitatus ad officium predicationis fuerit et adiutus, unde cum nulla potestas temporalis regis Polonie amplior super Pomeranos annotetur, talis invitatio non fuit nisi ea, ad quam christianus quilibet obligatur ex dilectione dei, que in cultu divino ampliando, et in dilectione proximi, que in verbo divino seminando sperabatur”, Augustyn ze Stargardu, s. 121–122.

¹⁸ „Apostolus itaque Pomeranorum duas illic ecclesias constituit, unam in civitate Julin sub honore sanctorum Adelberti et Wenzelai, qui magne opinions apud barbaros errant, in loco ubi profani demonirum ritus agi solebant, et ubi pridem spurca commercia, Christi deinceps frequentarentur ministeria”, Augustyn ze Stargardu, s. 117–118.

¹⁹ „Alteram in campo mire latitudinis et amenitatis in veneratione principis apostolorum edificavit, illicque sedem episcopalem statuit. (...) ac preterea Adalbertum, interpretem suum, episcopum primum Pomeranorum ibidem prefecit”, Augustyn ze Stargardu, s. 118.

²⁰ „Apostolus itaque Pomeranorum duas illic ecclesias constituit, unam in civitate Iulin sub honore sanctorum Adalberti et Wenzelai, (...) alteram extra civitatem in campo mire latitudinis et amenitatis in veneratione beatissimi apostolorum principis edificavit, illicque sedem episcopalem statuit”, Ebon, II, 15, s. 79. Według natomiast *Vita Prieflingensis*, najstarszego z trzech żywotów Ottona z Bambergu, w Wolinie powstały dwie świątynie – pierwsza pod wezwaniem św. Wojciecha i św. Jerzego w miejscu, gdzie wcześniej znajdowała się pogańska kęcina: „oratorium ibi in honore beati Adalberti constituens, beatum illi Georgium collegam ascivit”, *Die Prüfeningener Vita Bischof Ottos I. von Bamberg nach der Fassung des Großen Österreichischen Legendars*, w: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, wyd. J. Petersohn, Hannover 1999 [dalej: VP], II, 16, s. 103. Druga z wolińskich świątyń, pod wezwaniem św. Michała, powstała poza miastem: „Pretera episcopus et aliam ante portam civitatis eiusdem in honore beati Michahelis archangeli construxit et consecravit ecclesiam, ubi

wątek dotyczący wizyty w Wolinie Bernarda, hiszpańskiego misjonarza, który próbował przeprowadzić chrystianizację Pomorza jeszcze przed wyprawą Ottona z Bambergu, jednak jego misja zakończyła się niepowodzeniem²¹.

Augustyn wspominał postać Bernarda kilkakrotnie w różnych miejscach swojego przekazu, za każdym razem wzbogacając opowieść o hiszpańskim misjonarzu o własny komentarz dotyczący natury mieszkańców Pomorza, nieprzychylnych wobec nauki głoszonej przez bosonogiego ascetę²². Kluczowe w wątku związanym z Bernardem były natomiast wydarzenia rozgrywające się w Wolinie, bezpośrednio poprzedzające usunięcie misjonarza z Pomorza. Otóż, jak przekazał Augustyn za żywotem Ottona, po nieudanej próbie nawrócenia wolinian, Bernard został zaatakowany i pobity przez mieszkańców miasta, a następnie odprawiony w drogę powrotną przez pogańskich kapłanów²³. Podobne zajście miało miejsce również w przypadku Ottona z Bambergu, który podczas pierwszej wizyty w Wolinie został zaatakowany przez jednego z mieszkańców miasta²⁴. Motyw fizycznego ataku na misjonarzy właśnie w Wolinie został wykorzystany przez Augustyna ze Stargardu do uzasadnienia przyczyn przeniesienia siedziby biskupa pomorskiego.

---

et sedem episcopalem locare disposuit”, VP, II, 19, s. 106. Tam znajdować się miała siedziba biskupa, jednak bulla z 1140 r. jako siedzibę wskazuje kościół św. Wojciecha w Wolinie; szerzej zob. S. Rosik, *Conversio...*, s. 308–312.

²¹ Według narracji Ebona mieszkańcy Wolina wymagali od prawdziwego misjonarza bogactwa stroju i przepychu, a skromnie odziany, bosonogi Bernard nie zasługiwał według nich na szacunek ani poważanie, w związku z czym spotkał się z wyjątkowo nieprzychylnym przyjęciem. Momentem krytycznym przedstawionych wydarzeń był atak Bernarda na element lokalnego sacrum, co wywołało ostrą reakcję i wzburzenie miejscowej ludności, jednak kapłani wolińscy postanowili pozostawić Bernarda przy życiu i usunęli go z miasta, zob. Ebon, II, 1, s. 49–52. O znaczeniu opowieści o Bernardzie w kontekście całości przekazu Ebona zob. S. Rosik, *Conversio...*, s. 158–167.

²² Augustyn przywołał np. znany z przekazu Ebona motyw wizyty Bernarda u księcia polskiego Bolesława Krzywoustego, w czasie której podkreślono niechęć Pomorzan do ubóstwa (którego uosobieniem był Bernard) oraz umiłowanie dobrobytu, w związku z czym Otton przybywający na Pomorze miał nie żądać żadnych dóbr, a wręcz przeciwnie – rozdawać podarunki, zob. Augustyn ze Stargardu, s. 133–134.

²³ Szerzej na ten temat: przypis nr 21. Augustyn przywołał ten wątek kilka razy, np. „Et ita eodem capitulo subditur, quod eodem pio viro [Bernard, dop. – M.R.] sine fructu de Pomerania et etiam cum ignominia eiecto, revertenti per Poloniam”, Augustyn ze Stargardu, s. 112 oraz w innym miejscu: „Illo autem ab incepto tempore predicationis non desistente, potius invalescente, pagani hoc non ferentes, irruunt super eum, et crudeliter cesum semianimum reliquerunt”, Augustyn ze Stargardu, s. 134.

²⁴ Ebon, II, 8, s. 67–68.

Potrzeba takiego uzasadnienia wynikała z komplikacji dotyczących kwestii stolicy biskupstwa, które napotkał Augustyn podczas studiów nad przekazami o chrystianizacji Pomorza. Jak już wcześniej wspomniano, w kronice Helmolda wzmiankowane jest utworzenie biskupstwa uznamskiego, co skłonić mogło Augustyna do poszukiwania przyczyn zaistnienia rozbieżności dotyczącej siedziby biskupa²⁵. A wyjaśnienie było według autora proste – otóż przeniesienie siedziby biskupa z Wolina do miejscowości Uznam miało być karą dla mieszkańców Wolina za dwukrotny atak na chrześcijańskich misjonarzy oraz odstępstwo od wiary, którego dopuścili się między pierwszą a drugą wyprawą misyjną Ottona²⁶. Augustyn uzasadnił w ten sposób przyczyny zmiany siedziby biskupa, przemilczając przy tym fakt, że według żywotów Ottona do ataków na misjonarzy doszło jeszcze przed ustanowieniem tej siedziby w Wolinie, co jednak nie stało na przeszkodzie w ulokowaniu jej w tym miejscu. Natrafiamy więc na niekonsekwencję we wnioskowaniu Augustyna, co jednak nie dziwi biorąc pod uwagę cel powstania utworu oraz mechanizm korzystania przez tego autora ze źródeł mających potwierdzać jego nadrzędną tezę.

Ustanowienie siedziby biskupa w miejscowości Uznam odbyło się według Augustyna w czasie zjazdu możnych, o którym również informują żywoty Ottona²⁷. Przed zgromadzonymi na wiecu możnymi przemówienie wygłosił inicjator

---

²⁵ Występujące w przekazach źródłowych wzmianki na temat biskupstwa uznamskiego skłoniły również późniejszych badaczy do analizy tego problemu. Obecnie przyjmuje się, że wzmianki wskazywać mogą na duże znaczenie Uznamia (być może również klasztoru w Grobe) w księstwie pomorskim, szerzej na ten temat zob. S. Rosik, *Conversio...*, s. 503, tam dalsza literatura. Na temat siedzib biskupa, zob. J. Petersohn, *Der südliche Ostseeraum...*, s. 309–315.

²⁶ „Nec infringet propositum nostrum quod prima sedes episcopalis Pomeranorum per Croniam dicitur instituta in Uzna, que in vita beati Ottonis in Julin primitus dicitur fuisse sita. Nam considerando ordinem rei geste tunc liquet ex libro vite sancti Ottonis, quod ecclesia predicta tempore prime fundacionis autoritate pape Kalixti et pii imperatoris Henrici fundata sit prope Julin, ac deinde propter recidivam infidelitatis Julinensium dicitur fuisse desolata ac destructa, et per idololatrias devastata. Postea vero in secundo adventu beati Ottonis in Pomeraniam, quando ex communi ex deliberato consilio procerum ac plebeiorum terre in Uzna habito fides christiana resumpta est, ac nihilominus ob detestationem sceleris relapsus, ignominioseque pii Bernardi contumeliose lapidacionis, fustigacionis aut verberationis felicissimi Ottonis Julinensium, tanta dignitate, puta Cathedrali sede, merito privandi ipsi Julinenses censentur auctoritate domini pape Honorii et imperatoris Lotharii, prout infra videbitur, qua beatus Otto denuo reversus in Pomeraniam, innovata est, et in Uznam locata ac consecrata, ac deo domino nostro Jesu Christo in sponso suo primo Adalberto reconciliata”, Augustyn ze Stargardu, s. 118–119.

²⁷ Według przekazu Ebona Warcisław I, po pokonaniu Luciców, zwołał możnych ze swego księstwa do Uznamia na wiec generalny, który odbył się w święto Zesłania Ducha Świętego: „Statimque in festivitate penthecostes generale principum regni sui colloquium in eodem loco indixit”, Ebo III, 6, s. 104. Dowiadujemy się przy przedstawieniu tych wydarzeń, że Warcisław w młodości

zjazdu, księżę Warcisław I, w którym nakłaniał ich do przyjęcia chrześcijaństwa²⁸. Zebrani na wiecu, po wysłuchaniu przemówienia Warcisława I, a powołując się na rozsądek nakazujący przyłączenie się do chrześcijańskiej wspólnoty, poprosili Ottona o łaskę chrztu²⁹. Przedstawiony w ten sposób uznamski zjazd był zatem istotny dla narracji Augustyna przede wszystkim z powodu jego znaczenia dla chrystianizacji Pomorza, gdyż – jak zostało wielokrotnie podkreślone w *Protocollum* – decyzję o przyjęciu chrztu zgromadzeni na wiecu podjęli dobrowolnie, co skutkowało ostateczną chrystianizacją Pomorza³⁰. Znowu zauważalne jest zatem zapożyczenie treści z żywota Ottona autorstwa Ebona, który wskazał, że to właśnie druga wyprawa misyjna skutkowała pełnym nawróceniem mieszkańców Pomorza³¹.

Kolejnym istotnym wydarzeniem w dziejach Pomorza, które opisał Augustyn ze Stargardu, było przeniesienie siedziby biskupa do Kamienia, co odbyło się – zdaniem autora – dla wygody oraz wyraźnego pożytku³². W tym przypadku

---

został wzięty do niewoli i przyjął chrzest w Merseburgu: „Ipse enim in puericia sua captivus erat in Teutonicas regiones abductus, atque in oppido Merseburgensi baptismi gratiam consecutus; sed inter paganos vivens, ritum christiane legis exsequi non poterat, ideoque gentem, cui preerat, fidei iugo subici ardentem desiderabat”, Ebo III, 6, s. 104.

²⁸ Według Ebona księżę argumentował wezwaniem do nawrócenia troską o zbawienie; wzywał ponadto do posłuszeństwa Ottonowi, którego nazwał sługą bożym i apostołem: „Quapropter unanimi consilio inter vos secreto convenientes, salutis vestre causam agite, et quali devotione hunc reverentissimum Dei servum vestrumque apostolum suscipiatis, in commune decernite”, Ebo III, 6, s. 105.

²⁹ „Sed pars sanioris consilii affirmabat infinite nimis esse insipientie, cum omnes circumiacentium nationum provincie, totusque Romanus orbis christiane fidei iugum subierit, se velut abortivos, gremio sancte matris ecclesie abalienari, meritoque diligendum christianorum Deum, qui per tot annorum curricula eos sibi rebelles pertulerit, pacienter exspectans conversionem eorum, nimisque verendum, si amplius iugum eius detrectaverint, celestis ire importabilem se vindictam incurrere. Tandem divina preveniente clementia unanimiter cultum idolorum abdicarunt et fidei iugo colla submittentes, baptismi gratiam flagitare ceperunt”, Ebo III, 6, s. 106.

³⁰ Wiec, jako jedna z najważniejszych instytucji ustroju plemiennego stanowił przejaw woli ogółu społeczeństwa oraz miał kompetencje do podejmowania wiążących decyzji. Omówienie instytucji plemiennego wiecu: P. Boroń, *Słowiańskie wiece plemienne*, Katowice 1999. O sakralnym aspekcie zgromadzenia wiecowego, zob. K. Modzelewski, *Pogańskie sacrum w ustroju i topografii najstarszych miast słowiańskich*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzki, Warszawa 2010, s. 144–162.

³¹ Według Ebona większe znaczenie dla dzieła chrystianizacji miała druga misja, która stanowiła właściwą realizację idei misyjnej; szerzej na temat znaczenia wydarzeń z Uznamia dla konstrukcji narracji Ebona, zob. S. Rosik, *Conversio...*, s. 522–527.

³² „Ac etiam novissime, urgentibus causis commoditatis et evidentis utilitatis, auctoritate pape in Cammyne translata est et roborata”, Augustyn ze Stargardu, s. 119.

zmiana stolicy biskupstwa nie była jednak związana z decyzją samych Pomorzan, tak jak to miało odbyć się w Uznamiu, a wynikała z rozporządzenia papieskiego, co stanowi nawiązanie autora do papieskich bulli wspomnianych już powyżej. Ustanowienie siedziby biskupa w Kamieniu stanowi zatem zwieńczenie długiej drogi do pełnej chrystianizacji Pomorza, którą przedstawił Augustyn, podkreślając przy tym niejednokrotnie, że pomorskie biskupstwo już od samego początku było podległe jedynie papieżowi³³. Zakładanie siedziby biskupstwa, według autora *Protocollum* było niezwykle, ponieważ odbyło się trzy razy³⁴.

W świetle narracji Augustyna ze Stargardu za pierwsze ustanowienie biskupstwa i wyznaczenie Wolina na jego stolicę odpowiedzialny był Otton z Bambergu³⁵. Apostoł Pomorzan zatem nie tylko doprowadził do chrystianizacji tego ludu, ale również nadał kształt pierwszym strukturom kościelnym, które według Augustyna utworzone zostały na wzór biskupstwa bamberskiego, z którego pochodził Otton, działający w imieniu papieża i cesarza³⁶. Takie stwierdzenie pozwoliło autorowi przygotować grunt dla dalszego rozwoju swojej argumentacji o uniezależnieniu zarówno biskupstwa, jak i całego Pomorza od Polski. Dla utwierdzenia tej teorii posłużył Augustynowi opis wydarzeń związanych z drugim założeniem biskupstwa, które dokonać się miało za sprawą decyzji księcia Warcisława I oraz ludu pomorskiego. W tym wypadku podkreślił autor, że

---

³³ Jak już wspomniano na początku artykułu, była to główna teza przekazu Augustyna, o czym wspominał wielokrotnie, np. „Ex quibus omnibus correlarie efficaciter concluditur, quod quia, ut premissum est et secundum quod liquet evidenter ex dictis, ducatum Pomeranie et eius parochiam, ecclesiam videlicet Camminensem, in aut de regno Polonie vel eius metropoli, videlicet Gnesenensi, non existere, aut nunquam extitisse, et quod ex consequenti predicti, videlicet ducatus et diocesis Pomeranie, ad onera specialia predictorum, videlicet regni sive metropolis, puta ad denarium sancti Petri, sive ad alia quecunque huiusmodi minime obligantur”, Augustyn ze Stargardu, s. 128–129. O podporządkowaniu biskupstwa pomorskiego bezpośrednio Rzymowi: „Pretera hoc idem doceri poterit authentissimis instrumentis papalibus, quibus predicta ecclesia a prima sua fundacione ostenditur exempta, et soli Romane ecclesie esse subiecta, et sub protectione Apostolice sedis non solum de facto, sed de iure et congrue assumpta”, Augustyn ze Stargardu, s. 115.

³⁴ Trójka uznawana jest za liczbę świętą, wykorzystywano ją również do podkreślenia rangi i znaczenia wydarzeń lub zjawisk, D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 43–44.

³⁵ Przedstawienie dziejów Wolina stanowi istotny wątek w narracji Augustyna ze Stargardu, który połączył znany z żywotów Ottona z Bambergu motyw mitycznego założyciela Wolina – Juliusza Cezara z opowieścią o legendarnym słowiańskim mieście Wineta, szerzej zob. M. Rusakiewicz, *Wineta. Korzenie legendy i jej recepcja w historiografii zachodniopomorskiej do XVI wieku* [w druku].

³⁶ „Ad huius ergo ecclesie instar ecclesia Pomeranica merito fundata est, cuius etiam episcopus adeo meruit istius esse apostolus fidei christiane fundacionis et patronus”, Augustyn ze Stargardu, s. 127–128.

możni zebrani na uznamskim wiecu przyjęli chrzest dobrowolnie i bez żadnego zewnętrznego przymusu, w związku z czym żadne polskie argumenty wskazujące na rolę Bogusława Krzywoustego w chrystianizacji Pomorza nie są uzasadnione. Wybór trzeciej stolicy, a zatem trzecie i ostateczne ustanowienie pomorskiego biskupstwa, odbyło się zaś na mocy decyzji papieża, który tym samym zatwierdził bezpośrednio podporządkowanie tegoż biskupstwa Rzymowi. Opowieść o symbolicznym potrójnym założeniu biskupstwa miała zatem w narracji Augustyna podkreślić jego niezwykle początki, a tym samym potwierdzić prawo do niezależności od Polski.

Bibliografia

Źródła i tłumaczenia

Augustyn ze Stargardu zwany niegdyś Angelusem, *Protokół. Kamińska Kronika-Rodowód Książąt Pomorskich, tzw. Stargardzka Genealogia*, wyd. E. Rymar, tłum. E. Buszewicz, Stargard 2008, s. 35–95.

Die Prüfeninger Vita Bischof Ottos I. von Bamberg nach der Fassung des Großen Österreichischen Legendars, w: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, wyd. J. Petersohn, Hannover 1999.

Ebonis Vita S. Ottonis Episcopi Babenbergensis, w: *Monumenta Poloniae Historica, Series Nova*, t. 7, cz. 2, oprac. K. Liman, J. Wikarjak, Warszawa 1969.

Helmoldi presbyteri bozoviensis Cronica Slavorum, w: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, wyd. B. Schmeidler, Hannoverae 1937.

Notula satis notabilis de Pomeranorum, Stetinensium, ac Rugie principatu. Eine Pomersche Streitschrift des vierzehnten Jahrhunderts. Aus einer Handschrift Palthens mitgetheilt von J.G.L. Kosegarten, „Baltische Studien”, Jg. 17, H. 1/2, 1858/1859, s. 103–140.

Pommersches Urkundenbuch, t. 1, red. R. Klempin, Stettin 1868.

Literatura

Boroń P., *Słowiańskie wiece plemienne*, Katowice 1999.

Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.

Historia Pomorza, red. G. Labuda, t. 1, cz. 2, Poznań 1972.

Liman K., *Stan badań nad żywotami świętego Ottona z Bambergu*, „Studia Źródłoznawcze” 1958, nr 3, s. 23–47.

Modzelewski K., *Pogańskie sacrum w ustroju i topografii najstarszych miast słowiańskich*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi*

- Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzki, Warszawa 2010, s. 144–162.
- Morawiec J., *Wolin w średniowiecznej tradycji skandynawskiej*, Kraków 2010.
- Petersohn J., *Der südliche Ostseeraum im kirchlich-politischen Kräftespiel des Reichs, Polens und Dänemarks vom 10. bis 13. Jahrhundert. Mission – Kirchenorganisation – Kultpolitik*, Böhlau 1979.
- Piskorski J.M., *Państwo pierwszych Gryfitów (do 1220 r.)*, w: *Pomorze Zachodnie po przez wieki*, red. J.M. Piskorski, Szczecin 1999.
- Pomian K., *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, Warszawa 2009.
- Rębkowski M., *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*, Szczecin 2007.
- Rosik S., *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013.
- Rosik S., *Conversio gentis Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010.
- Rusakiewicz M., *Wineta. Korzenie legendy i jej recepcja w historiografii zachodniopomorskiej do XVI wieku* [w druku].
- Rymar E., *Rodowód książąt pomorskich*, t. 1, Szczecin 1995.
- Strzelczyk J., *Bolesław Krzywousty i Otton z Bambergu*, w: *Pomorze Zachodnie w tysiącleciu*, red. P. Bartnik, K. Kozłowski, Szczecin 2000, s. 47–68.
- Ślaski K., *Słowianie Zachodni na Bałtyku w VII–XIII wieku*, Gdańsk 1969.
- Walczak R., „*Protocollum*” Augustianina-eremity zwanego Angelusem ze Stargardu. *O polsko-pomorskich związkach historiograficznych w średniowieczu*, Poznań 1991.

ABSTRAKT

Tematem artykułu jest obraz początków biskupstwa pomorskiego przedstawiony w powstałym w XIV wieku tzw. *Protocollum* Augustyna ze Stargardu. Autor stworzył dzieło mające udowodnić, że zarówno pomorskie biskupstwo, jak i całe Pomorze nie były nigdy podporządkowane Polsce, a powstanie tegoż utworu związane było z kościelnym konfliktem gnieźnieńsko-pomorskim. W celu udowodnienia swojej tezy Augustyn przedstawił argumenty zaczerpnięte ze znanych ówczesnie przekazów o przeszłości Polski i Pomorza, opisując – pośród wielu innych wątków – przebieg misji chryścianizacyjnej na Pomorzu przeprowadzonej przez Ottona z Bambergu. Motyw założenia biskupstwa na Pomorzu jest kluczowy dla całości narracji, gdyż schematycznie przedstawia podstawowe założenia Augustyna dotyczące niezależności biskupstwa pomorskiego od Polski.

Znajdujące się w przekazach źródłowych wzmianki o stolicach biskupstwa przełożył Augustyn na opowieść o potrójnym jego założeniu. Według tej koncepcji za ustanowienie biskupstwa odpowiedzialny był Otton z Bambergu, który wyznaczył Wolin na jego stolicę. Znana z *Kroniki Helmolda* wzmianka o biskupstwie uznamskim była według Augustyna dowodem na przeniesienie stolicy biskupstwa na wyspę Uznam, o czym zdecydowali pomorscy możni na zjeździe zwołanym przez księcia Warcisława I. Natomiast przeniesienie stolicy biskupstwa do Kamienia było według Augustyna trzecim i ostatecznym jego ustanowieniem, zatwierdzonym przez papieża. Zarysowane w ten sposób korzenie pomorskiego biskupstwa wskazują na trzy elementy je kształtujące: po pierwsze działalność Apostoła Pomorzan, czyli Ottona z Bambergu, po drugie dobrowolna decyzja Pomorzan o przyjęciu chrztu, a po trzecie zaś papieskie zatwierdzenie ustanowienia siedziby biskupa w Kamieniu. Opowieść o symbolicznym potrójnym założeniu biskupstwa miała zatem w narracji Augustyna podkreślić jego niezwykle początki, a tym samym potwierdzić prawo do niezależności od Polski.

THE FOUNDING OF THE POMERANIAN DIOCESE ACCORDING TO ANGELUS DE STARGARDIA

ABSTRACT

The article deals with the image of the beginning of the Pomeranian Diocese presented in the so-called *Protocollum* created in the 16th century by Angelus de Stargardia, whose intention was to prove that the Pomeranian Diocese and the whole of Pomerania itself had never been subdued to Poland; the creation of *Protocollum* was related to an ecclesiastical conflict between Gniezno (German: *Gnesen*) and Pomerania. In order to support his thesis Angelus put forward arguments taken from sources of the time concerning the past of Poland and Pomerania; among other things, Angelus described the Christianisation mission in Pomerania carried out by Otto of Bamberg. The motive for founding the Pomeranian Diocese is of key importance for the whole of the narrative, as it schematically presents the basic assumptions of Angelus concerning the independence of the Pomeranian Diocese from Poland. Various mentions about the capitals of the Diocese were interpreted by Angelus as a tale of its triple founding. In that tale Otto of Bamberg was responsible for creating the Diocese, and he located its capital in Wolin (German: *Wollin*). According to Angelus the mention of the Usedom (Polish: *Uznam*) Diocese in the Chronicle of the Slavs (*Chronica Sclavorum*) by Helmond is a proof that the capital of the Diocese was moved to Usedom, which had been decided by the mighty families at the meeting held by Duke Wartislaw I (Polish: *Warcislaw I*). On the other hand, moving the capital to Kammin (Polish: *Kamień*) – according to Angelus – was its third and final

founding, which was approved by the pope. The origins of the Pomeranian Diocese outlined in that way show three elements that shaped it: first, the activities of the Pomeranian Apostle, Otto of Bamberg; second, a voluntary decision of the Pomeranians to accept Christianity; and third, the papal approval of Kammin as the capital of the Diocese. The tale of the Diocese having been symbolically founded three times was supposed – in Angelus’ narrative – to underline its extraordinary origins, and therefore to confirm its right to be independent from Poland.